

KADI BURHANEDDİN'İN BİR TUYUĞUNU ŞERH DENEMESİ

Vedat Ali TOK

TUYUG

Özüni alçak gören serdâr bolur

Enel-Hak da `vî kılan berdâr bolur

Er oldur Hak yoluna baş oynaya

Döşekde ölen yigid murdâr bolur

Kendini alçak gören serdar/başbuğ olur. Ene'1-Hak davası güden darağacına gider. Er odur ki Hak yoluna baş oynaya/başını vere. Döşekte ölen yiğit murdar olur.

Tek yazma nüshası Londra'daki British Museum'da bulunan ve TDK tarafından tıpkıbasımı yapılan *Divan*'ın 598. sayfasındaki 3. tuyugunda Kadı Burhaneddin, kendi hayat hikâyesini de özetliyor. Babası da kadı olan Burhaneddin Ahmed, onun yanında eğitim görmüş, 14 yaşından sonra tahsilini Mısır'da sürdürmüş; babasının ölümünden sonra onun yerini almak için mücadele etmiş; nihayetinde Eretnaoğullarından Mehmed Bey tarafından kadı tayin edilmiş.

Mehmed Bey'e damat da olan Burhaneddin'in asıl mücadelesi de bundan sonra başlar. Memleketin en buhranlı dönemleridir. Hedefleri yüksek olduğu için sadece kadılıkla yetinmeyip devrin siyasetini de takip eden Kadı Burhaneddin, Mehmed Bey'den boşalan tahta oturan Ali Bey'e vezir olur. Bu arada devletin adli ve idari işleri de düzene girer. Ali Bey'in ölümü üzerine naipliğe seçilir. Bir yıl sonra da hükümdarlığını ilan eder.

Kader, onu Osmanlı Devleti ile birkaç defa karşı karşıya getirir. İslam için mücadele eden bir devletle rakip olunmaması gerektiği şuurlunda olduğu için Osmanlı ile asla sürtüşmeye girmek istemez. Kadı Burhaneddin, âdeta dünyanın başına bela olan Moğol eşkıyasını püskürtmeyi başarır. Memlekette huzurun temini için büyük mücadelelerde bulunur. Sonunda Akkoyunlu Devleti'ni kuran Karayölük/Karayülük Osman Bey ile yaptığı savaşta mağlup olur ve Sivas'ta idam edilir.

Bazı büyük sanatkârlar vardır, bunlar hayatlarını şiirlerine yansıtırken sonunun nasıl biteceğini de yine şiirle haber verirler. Kadı Burhaneddin de bunlardan biridir. Tuyugunda karakterini, hayat mücadelesini ve sonunu anlatmış Kadı.

Kadı Burhaneddin Arapça ve Farsçaya hâkim, dinî ilimlerin yanında tasavvufu bilen bir ilim adamı, bir sanatkâr. Nitekim şiirlerinde bu bilgilerin tezahürü vardır.

Tuyug, klasik Türk şiirine Türklerin kattığı bir nazım şeklidir. Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün vezniyle yazılan tuyuglar şekil ve muhteva bakımından halk şiirindeki mâni, divan şiirindeki rubai ile benzerlik gösterir. Yukarıya aldığımız tuyugu vezin bakımından incelediğimiz zaman aruz kusurları ile dolu olduğunu görüyoruz ki bu husus *Divan*'ında bulunan şiirlerin ekseriyetinde kendini gösteriyor. Bu kusurların sebebi iki şekilde açıklanabilir. Birincisi Kadı Burhaneddin şairliğinden ziyade bir devlet adamı olarak bilinir ki bu durum da onun şiire fazla zaman ayırmasını engellemiştir denilebilir. İkinci husus da *Divan*'ının bizzat kendisi tarafından yazılmayışı, yani acemi bir müstensih tarafından yazılmış olmasından kaynaklanabilir. Nitekim aruz hataları bulunan birçok mısra kelime yerlerinin değiştirilmesi neticesinde hataların ortadan kalktığı müşahede ediliyor.

Şiiri muhteva yönünden ele aldığımız zaman tuyuga tasavvuf fikrinin hâkim olduğunu görüyoruz. *Ene'l-Hak, berdâr, baş oynamak* terim ve kelimeleri Hallacı Mansur'un hikâyesini anlatıyor.

Hemen her tuyugunda tasavvuf lirazminin yanında yiğitçe bir eda ve meydan okuyuş ile karşımıza çıkan Kadı, bu tuyugunda da aynı tavır içindedir.

Tevazu/alçak gönüllülük insanı manen yücelten erdemlerdendir. İnsan kendini aşağı gördükçe, gayriler arasında yücelir. Hakiki manada düşündüğümüz zaman da aslında insanın övünülecek bir özelliği yoktur. Zira o, Allah'ın, küçücük bir nutfeden/kan pıhtısından yarattığı ve cisminin de bir gün mutlaka toprakla buluşacağı bir fânidir. İnsan ancak amelleri ile Hak katında kıymet kazanabilir. Bu bakımdan böbürlenmeye zaten hakkı yoktur. Bunu bilen insan da gururlanmaz, kibirlenmez. Kendini bilir. Haddini bilir. İnsan haddini bildiği müddetçe Rabbini bilir ve öylece yücelir. Serdar olmak, insanın kendisini alçak görmesiyle mümkündür.

Fuzûlî'nin:

Serverlik isterisen üftâdelik şîâr et

Kim düşmeden ayağa çıkmadı başa bâde

Hayâlî'nin:

Ayağa düş dilersen başa çıkmak

Anınla başa çıkdı câm-ı sahbâ

ve Fehim-i Kadîm'in:

Sebeb-i rif'at olur gam yeme üftâde isen

Bir binâ, tâ harâb olmaya ma'mûr olmaz

beyitlerinde gerçek ve mecaz anlamlarla yükselmenin yolunun tevazudan geçtiğine işaretler vardır.

Hallacı Mansur Varlık'ta yok olmanın sırrını "Ene'l-Hak" sözü ile ifade ediyordu. Bu, tasavvufta bir çeşit hâli anlatır. Buna fenafillâh (Allah'ta yok olmak) deniyor. Yani insan, bütün benliğinden sıyrılıyor ve artık *ben* diye bir şeyden bahsedemiyor. Her şey Allah'tır diyor. Bunun sözle ifade edilmesi Hallacı Mansur'un darağacına çekilmesiyle son buluyor. Hallacı Mansur'un sözü ve sonu birçok mutasavvıf şairin şiirinde telmih konusu olmuştur.

Kadı Burhaneddin erliğin/yiğitliğin ağır bedeller gerektirdiğinin farkında. Bu yüzden, ben yiğidim, diye meydana çıkanların kelleyi koltuğa almasının gerektiğini biliyor. Hele bu yiğitlik Allah için ve onun yolunda

olursa can seve seve verilir. Kadı Burhaneddin'in felsefesinde “Yâr için can oynamah merdânedir”.

Kadı Burhaneddin'in yiğitliği hem tasavvufi hem de dünyevi unsurlar içerir; her ikisinde de başını meydana koymaktan çekinmez. Nitekim o, manevi cihatta Hallacı Mansur gibi dara çekilmekten korkmazken ülkesinin bağımsızlığı için de Hakk'a sığınır ve zamanın en güçlü ve tehlikeli komutanlarını, Toktamış'ı, Aksak Timur'u hiçe sayar:

Ezelde Hak ne yazmış ise bolur

Göz neni ki göreceğ ise görür

İki âlemde Hak'a sığınmışuz

Tohtamış ne ola ya Ahsah Timur

Türk'ün şiarında yatakta can vermek züldür. Nitekim Kadı Burhaneddin de “*Döşekde ölen yiğit murdâr bolur*” mısrasıyla savaş meydanında can vermeyeni murdar görüyor. 20. asır şairlerinden Atsız'ın da bu minvalde mısraları vardır:

Rahat yatakta ölmek acep olmaz mı çile

Kanlı sınır boyları bize mezar olmalı.

Kadı Burhaneddin gerek *tuyuglarında*, gerek rubailerinde gerekse gazellerinde diğer klasik Türk şairleri gibi başta cinas olmak üzere söz sanatlarını ihmal etmiyor. Nitekim bu şiirinde de alçak-serdar kelimele-ri tezat, *Enel-Hak- dava- berdâr- baş oynamak- ölmek/ serdâr- er- baş oyna-* kelimeleri ile tenasüp sanatı yapıyor. Baş oynaya sözü iki anlamda kullanılmış. Bu söz serdar kelimesi ile düşünüldüğünde başa oynamak deyimi liderliği ifade ederken, *berdâr* kafiyesi ve ölmek fiili ile beraber düşündüğümüz zaman da başıyla oynamak, tehlikeye atılmak anlamında tevriyeli kullanılmış.

Öte yandan yine *Enel-Hak- dava- berdâr- baş oynamak- ölmek* kelimeleri ile Hallacı Mansur hadisesine telmihte bulunuyor.

Kadı Burhaneddin mücadele dolu bir hayat yaşamış, kader de onun hayatını yazdığı gibi darda noktalamıştır. O, elbette birinci sınıf bir şair kabul edilemez; ancak sıradan bir Eretna Beyi olarak da hayatını sürdürse idi herhâlde diğer beyler gibi, bugün onun da adını sadece tarih kitaplarında o şekilde hatırlayabilirdik.